

REGERINGSKANSLIET

Bosnien-Hercegovina (79)

160

Utrikesdepartementet

Mänskliga rättigheter i Bosnien-Hercegovina 2002

1. Sammanfattning

MR-läget i Bosnien-Hercegovina förbättras sakta men säkert i takt med Dayton-avtalets implementering. Mycket återstår dock att göra. Generellt sett är respekten för mänskliga rättigheter (MR) och rättssamhället svag i landet liksom myndigheternas förmåga att följa upp de problem som finns. MR-brott begås dagligen. En stark internationell närvaro är en garant för de framsteg som görs. Bosnien-Hercegovina upptogs som Europarådets 44:e medlem i april 2002. Stats- och entitetsmyndigheter har ålagt sig att uppfylla en rad utestående MR-medlemskapskriterier. Dessa inkluderar bl a bättre MR-skydd, stärkande av de gemensamma institutionerna, harmoniseringen av utbildningsväsendet och skapandet av ett självständigt rättssystem. Den politiska ledningen har emellertid inte gett MR-frågorna den prioritet i fredsprocessen som de förtjänar och som krävs av det internationella samfundet. MR-reformer förhållas ofta. Diskriminering baserad på etnisk tillhörighet är fortfarande vanlig. MR-situationen för medborgarna är oftast avhängig av om de är del av en minoritets- eller majoritetsgrupp på bostadsorten. Landets medborgare får nu snart tillgång till Europadomstolen för mänskliga rättigheter. Det borde innebära att myndigheterna utsätts för större tryck att säkerställa skyddet av fundamentala mänskliga rättigheter och respekt för rättssamhället.

Bosnien-Hercegovina är ett i hög grad fortfarande etniskt delat land mellan de tre konstituerande folken bosniaker, serber och kroater. Vägen mot ökad inter-etnisk tolerans och försoning är mödosam och långsam. Positivt är att MR-frågor uppmärksammas alltmer. MR- och flyktingministeriet på statsnivå ansvarar för MR-frågor, inte minst flyktingåtervändarfrågor och försöker inpränta vikten av MR-frågor. Ministeriet är dock underfinansierat och underbemannat. MR-ministeriet har bekräftat att vissa framsteg inom MR-området gjorts under det senaste året, främst som ett resultat av bättre synkronisering av olika aktörers arbete på området, en ökande medvetenhet och implementering av internationella MR-normer och konventioner samt en kvalitetsförändring i socialt medvetande om betydelsen av MR, demokrati och rättssamhället.

Fem MR-prioriteter för 2002 presenterades i april av Höge Representanten, MR-ministern, OSSE-chefen och en rad andra internationella/nationella MR-organ:

- 1) bärkraftig återvändarprocess
 - 2) utbildning
 - 3) reformering av polis- och rättsväsendet
 - 4) kapacitetsbyggande av nationella MR-organ
 - 5) diskrimineringsskydd för minoriteter
- Överlag görs långsamma framsteg inom alla områden.

Avsaknad av politisk vilja är en huvudorsak till brist på framsteg vad gäller etnisk återintegrering. Detta fenomen genomsyrar alla politiska nivåer. Även om politiker, främst på stats- och entitetsnivå, bekänner sig till Dayton-avtalet och dess implementering, är vägen lång från ord till handling, främst på det lokala planet, där kvarvarande nationalistiska politiker ofta obstruerar fredsprocessen. Efter de allmänna valen i november 2000 bildades för första gången icke-nationalistiska reforminriktade regeringar på stats- och Federationsnivå. I Republika Srpska (RS) tillkom en "expertregering" som dock nationalistiska SDS haft stort inflytande över då partiet innehaft posterna som president, vice-president och talman i parlamentet. Situationen har dock förändrats i och med de allmänna val som hölls den 5 oktober 2002. Den styrande reformalliansen på stats- och Federationsnivå gjorde ett dåligt val i, och med att det ledande socialdemokratiska SDP gjorde ett dåligt val och tappade väljare till nationalistiska SDA. Regeringsbildningsprocessen förväntas bli utdragen. Reformprocessen lär fortsätta men takten kan komma att avstanna något m h t valresultatet.

Flyktningåtervändandet, som enligt Human Rights Watch nådde ett genombrott 2000, har bibehållit momentum under 2001 och 2002. Speciellt återvändandet av etniska grupper till områden där den egna etniska gruppen är i minoritet (det s k minoritetersåtervändandet) har fördubblats. Återvändningen försvåras dock ännu av långsam implementering av egendomslagstiftningen. Stärkandet av de gemensamma institutionerna försvåras av att främst RS motsätter sig överföring av entitetskompetens till staten och av nationalistisk obstruktion i statsparlamentet av viktig lagstiftning.

MR-kammaren, Ombudsmannakontoret och CRPC (Commission for Real Property Claims) har fått större genomslag. Lokala myndigheter obstruerar dock ofta implementeringen av beslut och rekommendationer, till viss del beroende på resursbrister, men främst pga brist på politisk vilja. Det internationella samfundet, främst den Höge Representanten, har ibland måst intervensera för att driva processen framåt. Den Höge Representanten har fortsatt att avsätta politiker och tjänstemän som motverkat återvändande och

återtagande av egendom. Lokala myndigheter har tagit få steg för att förhindra egendomsrelaterade brott som strider mot Europakonventionen om MR. Implementeringen av egendomslagstiftningen har dock fått en skjuts framåt under det gångna året. Implementeringsgraden har nu passerat 50% i båda entiteterna. Fortsatta svårigheter förutses vad gäller vräkningar av illegala boende.

Det rättsliga efterspelet till de våldsamma kravallerna i Banja Luka i maj 2001 vid ceremonin för återuppbyggnaden av en förstörd moské, som ledde till att ett 30-tal skadades och en person dog, har varit långsamt. Rättegången mot ett antal åtalade i Banja Luka har uppskjutits tre gånger under året. Dock föll i oktober 2002 dom mot 14 av de 16 åtalade, vilka erhöll fängelsestraff på mellan 2-13 månader. Kravallerna blev en indikation på hur lång väg Bosnien-Hercegovina, och speciellt RS, har att gå för att nå framsteg vad gäller inter-etnisk tolerans och försoning.

Vissa framsteg har noterats vad gäller gripande av åtalade krigsförbrytare. Frågan hänger dock fortfarande som ett svart moln över fredsprocessen, så länge bl a de två bosnienserbiska ledarna Radovan Karadzic och Ratko Mladic går fria. Den viktiga översynen av rättsväsendet har fortsatt.

Utbildningsväsendet är liksom hälsovården och idrotten områden som är fortsatt etniskt segregerade. Attacker mot politiker, journalister och minoritets-återvändande förekom under året. Ett flertal MR-brott är snarare ekonomiskt än politiskt/etniskt betingade.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala MR-konventionerna

Bosnien-Hercegovinas författning, som är en del av Dayton-avtalet, stadgar att Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna och dess protokoll är direkt tillämpliga i landet. Dess bestämmelser står över all annan lag. Författningen föreskriver vidare att de rättigheter och friheter som preciserats i femton av de mest centrala MR-konventionerna skall tillämpas i landet. Bosnien-Hercegovina har således en lagstiftning inom MR-området som tillhör de mest långtgående i världen. Vidden av dessa åtaganden förefaller dock inte alltid ha gått upp för, och fått fullt genomslag hos, landets myndigheter. Bosnien-Hercegovina är vidare anslutet till 1951 års flyktingkonvention, vilken man ärvt från det forna Jugoslavien.

Efter inträdet i Europarådet i april 2002 har Bosnien-Hercegovina i juli i år ratificerat följande viktiga Europarådskonventioner: Europeiska konventionen för mänskliga rättigheter (ECHR), samt fyra av denna konventions tilläggsprotokoll, Europeiska stadgan för lokalt självstyre; samt Antitortyr-konventionen. Ratificeringarna utgjorde ett viktigt steg i uppfyllandet av de åtaganden som

Bosnien-Hercegovina ålade sig vid Europarådsinträdet. Bosnien-Hercegovina har 17 utestående rapporter att tillställa olika internationella MR-organ.

3. Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Maktmissbruk av polisen i samband med återflyttning av flyktingar och internflyktingar förekommer. Ofta sker det genom otillräckliga ingripanden för att skydda återvändande eller ointresse att beivra brott som begåtts mot återvändande eller personer tillhörande en etnisk minoritet. Uppgifter om polisbrutalitet och övervåld vid brottsingripanden, särskilt då minoriteter är inblandade, förekommer. I FN:s regi finns en internationell polisstyrka benämnd International Police Task Force (IPTF), som har rätt att undersöka MR-brott av lokal polis och driver utbildningsprogram som innehåller MR-kunskaper och medborgarrespekt. IPTF arbetar mycket nära lokal polis på alla nivåer och den lokala polisens arbete är relativt väl belyst. Förhållandena på landets fängelser bedöms som relativt god.

Det föreligger inga rapporter om politiska mord eller försvinnanden. Frågan om under kriget försvunna personer är dock högaktuell. Av de ca 20 000 saknade från inbördeskriget har ca 3 000 identifierats. Fortfarande saknar familjer till ca 17 000 saknade personer besked om deras öden. Exhumeringsarbetet, öppnandet av massgravar, fortskrider oförtrutet i båda entiteter i relativt gott samarbete med lokala myndigheter. Nya massgravar öppnas kontinuerligt. International Commission for Missing Persons (ICMP), påbörjade i november 2001 ett system med DNA-assisterad identifiering av de kvarlevor som exhumeras. Detta innebär att identifieringsprocessen kommer att påskyndas. Utöver DNA-laboratoriet i Tuzla öppnades i december 2001 ett ytterligare DNA-laboratorium i Sarajevo.

4. Dödsstraff

Dödsstraffet är avskaffat i båda entiteterna (1998 i Federationen och 2000 i RS).

5. Rättssäkerhet

Bosnien-Hercegovina har genom Dayton-avtalet ett i teorin väl utbyggt MR-skydd. I enlighet med författningen finns en MR-kommission. Den består av ett Ombudsmannakontor (på statlig nivå) och en domstolsliknande MR-kammare (ca 70% av ärendehanteringens rör egendomsfrågor). Ombudsmannen är tills vidare en internationell tjänsteman (svensken Frank Orton). Ombudsmannafunktioner finns även på entitetsnivå. Under året har implementeringsgraden av MR-kammarens och Ombudsmannens beslut ökat. Siffran har dock ännu inte uppnått 90%, dvs. motsvarande den nivå som Europadomstolen för mänskliga rättigheter har. Implementeringen av MR-kammarens beslut har ökat från 33% vid slutet av 1999 till ca 79% i början av 2002. Företrädare för MR-kammaren har sagt att man generellt sett inte är nöjd

med implementeringen av besluten. Implementeringsgraden av Ombudsmannens beslut var vid slutet av 2001 ca 72% i RS och ca 47 % i Federationen. Stor förbättring vad gäller efterlevnaden av besluten är påkallad. Adekvat politiskt och finansiellt stöd till MR-institutionen från statsregeringen saknas också.

MR-kammaren slog i ett utlåtande i mitten av oktober 2002 fast att regeringarna i Federationen och på statsnivån bröt mot lagen och kränkte de mänskliga rättigheterna för de som ingick i den s k "algeriska gruppen", dvs en grupp av algerier som arresterade i oktober 2001 av SFOR efter misstankar om att de planerade terroristattacker mot de amerikanska och brittiska ambassaderna i landet. Efter att de arresterats och förts till häktet, beslöt Federationens högsta domstol att sätta dem på fri fot pga bristande bevis. Istället för att frige dem blev dock gruppen arresterad ånyo och sedermera utlämnad till USA i januari 2002. Utlämningen skedde efter en begäran av USA trots att MR-kammaren provisoriskt förbjöd deras utlämning då gruppens medlemmar var naturaliserade bosniska medborgare. Enligt MR-kammarens beslut måste Bosnien-Hercegovina skydda gruppens mänskliga rättigheter och tillhandahålla konsulärt stöd samt begära garantier från USA att ingen medlem i gruppen riskerar dödsstraff. Utlämningen av den "algeriska gruppen" kritiserades kraftfullt av Helsingforskommittén i landet.

Arbetet med att stärka rättssystemet har under året prioriterats alltmer. Den nye Høge Representanten Ashdown sade vid sitt tillträde i maj 2002 att stärkandet av rättssystemet var hans främsta prioritet. "First Justice. Then Jobs. Through Reform" är hans mantra. Rättssystemsoversynen som påbörjades under 2000 genom den s k "Judicial Service Legislation" och granskningen av alla domare och åklagare har fortgått under ledning av Independent Judicial Commission (IJC), men ej varit så genomgripande och framgångsrik som önskats. Översynen skulle säkerställa att ämbetsinnehavarna har erforderlig juristexamen, ej gjort sig skyldiga till dubbel bosättning eller allvarligt brott/korruption. Endaste ett fåtal har hittills avskedats. Översynen i denna tappning har varit långsam och ofta förhållad av lokala myndigheter som på entitets- och kantonalt nivå kunnat nominera nya kandidater till domar- och åklagarämbeten.

Den Høge Representanten skapade i augusti 2002 en ny konstellation på stats- och entitetsnivå kallad "High Judicial and Prosecutorial Councils" (HJPCs). Dessa organ, som leds av den svenske domaren Jan-Erik Oja, skall framledes vara huvudansvariga för reformer inom rättssystemet, bl a genom att tillse att en reducering av antalet rättsliga instanser genomförs och genom att utnämna nya domare och åklagare. IJC kommer att fungera som ett sekretariat till HJPCs i urvalet av nya domare och åklagare. Alla landets domare och åklagare har nu friställts och måst söka sina ämbeten ånyo. Deras kvalifikationer

kommer nu granskas ingående av HJPCs och förhoppningsvis kommer denna process leda till önskvärda resultat.

Politiska partiers inflytande i den juridiska sfären, främst över domarväsendet, minskar och en självständig domarkår håller nu långsamt på att skapas. Högre löner för domare har säkerställts som ett led i att garantera deras oberoende och motverka påtryckningar. Fortfarande har dock politiska makthavare otillbörligt stort inflytande över domstolarna enligt de flesta bedömare inom MR-fältet.

En ny "Civil Service Law" antogs sommaren 2002. Denna syftar till att reducera det politiska inflytandet på tjänstemannakåren och etablera en professionell meritbaserad sådan som skall kunna stå för den professionella kontinuitet och opartiska expertis som krävs i reformarbetet i Bosnien-Hercegovina. Den välrenommerade Jakob Finci, bl a ledare för det juridiska samfundet, utsågs under året till chef för det nyinrättade Civil Service Agency.

Integreringen av poliskåren i Federationen och RS fortskrider. Allt fler poliser med minoritetsbakgrund tjänstgör i majoritetsområden. Ett ökat antal minoritetspoliser ökar säkerheten och tilliten till polisen bland återvändande minoriteter. IPTF arbetar oförtrutet vidare med att skapa multi-etniska polisstyrkor. Mycket återstår dock att göra. Vid mitten av oktober 2002, bestod Federationens poliskår av 66% bosniaker, 26% kroater och 6,5% serber. I RS var 93% av poliserna serber, 6% bosniaker och 0,6% kroater. Det fanns vid samma tid 3,8% kvinnliga poliser i Federationen och 2,3% i RS. IPTF fortsätter det viktiga arbetet med att analysera lokala polisers bakgrund och lämplighet för polisarbete. Denna genomlysningssprocess har lett till att ett antal poliser inte blivit certifierade att få fortsätta tjänstgöra som poliser. IPTF fortsätter med strukturella polisreformer till utgången av UNMIBH/IPTF:s mandat 31 december 2002. Därefter kommer en reducerad EU-ledd polismission att ta vid (EUPM).

6. Personlig frihet

Rörelsefriheten är numer i stort sett god i hela landet. Dock drar sig fortfarande en del medborgare medvetet för att besöka områden där hårdföra nationalister från en annan etnisk grupp styr. Ett nytt gemensamt pass för hela landet, utan entitetsbeteckning, har fortsatt att utfärdas efter den Høge Representantens beslut 2001. Texten på passets framsida är på fyra språk; engelska, bosniska, serbiska och kroatiska. Passet kostar KM (Konvertibla Marka)40 och kan i vart fall i Sarajevo fås på någon dag eller två. 1 KM=1 DEM. Bosniska medborgare behöver fortfarande viseringar till Schengen-staterna.

Ofta är möjligheten att tillskansa sig olika personliga dokument begränsad beroende på att många medborgare är internflyktingar på ny ort och möts av stora svårigheter med att erhålla kopior på dokument från sin tidigare bostadsort, som nu kanske ligger i ett område som styrs av en annan etnisk grupp. Det kan vara dokument som egendomsbevis, skolbetyg, födelsebevis, vigselattester eller arbetsintyg. Mutor förekommer för att reducera administrativt krångel.

Statsparlamentet antog i oktober 2001 ett rättspaket kallat "Citizens Identification Protection System" (CIPS), som syftar till att stärka statskompetensen över den civila administrationen, bygga nya civila register, och introducera gemensamma ID-kort och körkort för alla medborgare i Bosnien-Hercegovina. Dessa nya dokument kommer inom kort, troligtvis i november 2002, att börja utfärdas.

7. Straffrihet

Generellt kan sägas att relativ straffrihet förekommer i många fall där övergrepp begåtts mot personer från en annan etnisk grupp. Ofta utdelas symboliska straff för relativt allvarliga brott.

Frågan om åtalade krigsförbrytare och deras gripande hänger som ett mörkt moln över fredsprocessen. Innan samtliga åtalade gripits och lagförts kan inte freden på riktigt ta rot och människor som varit utsatta för oerhörda grymheter känna ett minimum av tillfredsställelse att rättvisan hunnit ikapp de skyldiga. Speciellt på det lokala planet inverkar närvaron av åtalade eller möjliga krigsförbrytare hämmande på potentiella återvändare. RS har av International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) utpekats som det enda territoriet på västra Balkan som ännu inte börjat samarbeta med ICTY. Trots en (överflödig) samarbetslag med ICTY har RS ännu inte tagit några konkreta steg för att gripa några åtalade. ICTY:s intervjumöjligheter och utbytet av information mellan ICTY och ansvariga myndigheter i Bosnien-Hercegovina förbättrades under året.

Ett stort antal personer som av ICTY åtalats för krigsförbrytelser har ännu inte gripits. Trots ökade ingripanden av SFOR, har Haag-åklagare kritiserat SFOR för att inte göra tillräckligt samt ifrågasatt den politiska viljan hos ledande lokala och internationella politiker att gripa de mest prominenta åtalade, speciellt Radovan Karadzic och Ratko Mladic. SFOR gjorde i februari och mars två försök att arrestera Karadzic samt ytterligare en operation i augusti mot hans nätverk.

De bosniska myndigheterna, vars skyldighet det är att gripa de åtalade, har ännu inte bevisat att de är villiga/kapabla att fullfölja uppgiften. Inte sällan

motarbetar lokala myndigheter framsteg. Efterlevnaden har dock ökat vad gäller de internationellt reglerade principerna för vem som kan gripas och hur detta ska ske ("Rules of the Road"). Utvecklingen går i rätt riktning såtillvida att allt fler åtalade, sakta men säkert, förs till Haag. Positivt är också att fler frivilligt inställt sig. Förutvarande RS-presidenten, Biljana Plavsic, erkände sig överraskande skyldig till en av åtalspunkterna i oktober 2002 och inväntar nu domslut angående straff.

En studie av hur man skulle kunna överföra vissa krigsförbryttarrättegångar till lokala myndigheter gjordes under året. En slutsats var bl a att den nybildade "Court of Bosnia-Herzegovina" borde vara rätt instans för sådana rättegångar. Ännu är dock kapaciteten hos lokala myndigheter alltför svag för denna process.

8. Yttrande- och mediafrihet m m

Förenings-, mötes- och församlingsfrihet existerar i formell mening i landet. I realiteten begränsas de ofta beroende på etnisk tillhörighet och bostadsort.

Formell censur existerar inte, däremot en viss grad av självcensur. En välkommen utveckling vad gäller det civila samhällets utveckling var den "Law on Associations and Foundations" som trädde i kraft i januari 2002. Denna lag skall sörja för en bättre jordmån för utvecklingen och vitaliteten av det civila samhället, som är nödvändig för konsolideringen av demokratin i Bosnien-Herzegovina.

Självständigheten och kvaliteten på media i Bosnien-Herzegovina har avsevärt förbättrats under de senaste åren i takt med att landet gjort framsteg på vägen mot ett fritt och demokratiskt samhälle. Fortfarande förekommer dock fysiskt och verbalt våld, hot och trakasserier mot journalister. Klagomål från journalister om politiska påtryckningar är vanliga. Media anklagas ibland av vissa politiker för att driva "mediakampanjer" mot dem.

Världssamfundet arbetar vidare med olika projekt för att stärka och demokratisera media och få till stånd landstäckande objektiv nyhetsförmedling. Det Office of the High Representative (OHR)-skapade Public Broadcasting System (PBS) påbörjade under året utsändningar. PBS är en allmän rikstäckande kanal och samtliga etniska grupper är inkluderade i dess ledning och arbetskår. "Reporters Sans Frontieres" (RSF) publicerade i oktober 2002 ett första världsisindex vad gäller pressfrihet. I denna undersökning placerade sig Bosnien-Herzegovina på 43:e plats.

Media har ofta utnyttjats av nationalistiska partier för att sprida etnisk propaganda. En utvärderingsprocess av existerande media pågår i regi av Communications Regulatory Agency (CRA). Tack vare sanktioner från CRA

reduceras sådan propaganda kontinuerligt. Endast de media som möter hög standard vad gäller programutbud, teknisk kapacitet och finansiell bäraktighet kan kvalificera sig för nya licenser. Media som inte åtgärdar gängse programnormer och som verkar i strid med Dayton-avtalet varnas, bötläggs, suspenderas, och/eller får sin utrustning konfiskerad. Den CRA-ledda utvärderingen pågår till slutet av 2002.

9. De politiska institutionerna

Bosnien-Hercegovina är en starkt decentraliserad statsbildning. Landets två entiteter har långtgående autonomi. Centralmakten är svag. De politiska institutionerna är ofta etniskt uppdelade. En ständig kamp pågår mellan de som vill stärka statens kompetens och de som envist värnar entiteternas självbestämmande. Detta präglar det politiska livet. Tilltron till politiker är låg i landet. Korruptionen genomsyrar samhället. Många politiker och tjänstemän misstänks vara inblandade i maktmissbruk, korruption, smuggling och svartabörshandel. EU har satt upp ett antal krav i en så kallad "Road Map" som landet måste uppfylla för att ytterligare närma sig EU i den s k Stabiliserings- och associeringsprocessen (SAP). EU har förklarat att man ej kan förhandla med två entiteter. Statsmakten måste således stärkas. Road Map har i september 2002 förklarats vara "substantially completed" och Bosnien-Hercegovina inväntar nu nästa steg i processen, vilket torde bli ett besked om en förstudie (feasibility study) om landets möjligheter att påbörja regelrätta förhandlingar om ett stabiliserings- och associeringsavtal (SA-avtal).

Nationalistpartierna har dominerat den politiska arenan före liksom efter Dayton-avtalets tillkomst. Deras inflytande över de egna etniska grupperna har varit stort och även trängt långt in i ekonomiska och juridiska institutioner. Väljarnas partival har snarare dominerats av en rädsla för att inte rösta "säkert" än av politisk övertygelse. Nationalistpartierna har spelat på etniska mot-sättningar i varje valrörelse. Arbetet i många politiska församlingar, främst i statsparlamentet, har fortsatt att blockeras och förhållas av nationalistiska partiets representanter. Åsiktsskillnader i flertalet frågor tenderar fortfarande att formuleras efter etniska skiljelinjer. Nationalistpartiernas stöd är dock långsiktigt i avtagande till förmån för multi-etniska och mer moderata partier, även om det vid valet i oktober 2002 blev en kraftig tillbakagång för det ledande reformpartiet, socialdemokratiska SDP. Detta ses fortfarande av många som ett bosniakiskt Federationsparti, trots försök att etablera sig i båda entiteter och bland alla folkgrupper.

Allmänna val hölls som nämnts 5 oktober 2002. Det var första gången efter kriget som landets egna myndigheter ansvarade för valgenomförandet. Den centrala valkommissionen har fått stort beröm för sitt arbete. Valresultatet blev ett bakslag för den på stats- och Federationsnivå styrande reforminriktade Alliansen för Förändring i och med att SDP, ett av de ledande partierna, gjorde

ett stort rösttapp främst till nationalistiska SDA. Valresultatet innebar att de tre största nationalistpartierna SDA/SDS/HDZ sammantaget ökade sitt stöd enär SDA gick kraftigt framåt och SDS och HDZ gick aningen bakåt. I RS blev nationalistpartiet SDS åter största parti med ca 34%. Mandatfördelningen i de olika parlamenten fastställdes den 19 oktober. Partifragmentationen blir stor i parlamenten beroende på att ett antal små partier fått sig tilldelade utjämningsmandat. Regeringsbildningsprocessen kommer att bli utdragen. Det lär bli svårt att bilda regering på stats- och entitetsnivå utan medverkan eller inflytande av de tre ledande nationalistiska partierna. Trots detta pekar alla tecken på att reform- och fredsprocessen kommer att fortsätta.

Implementeringen av Författningsdomstolens utslag i fallet med de "konstituerande folken", dvs. harmoniseringen av entiteternas författningar med statens författning, har gått framåt under året. Under våren ledde idoga förhandlingar mellan företrädare för de ledande partierna och OHR fram till ett avtal "Sarajevo-Mrakovica avtalet" om konstitutionella reformtillägg för de båda entiteterna. De båda "Constitutional Commissions" som funnits på entitets-nivå sedan januari 2001 hade i princip inte lyckats att lägga fram förslag på hur entitetsförfattningarna skulle harmoniseras. Enligt Sarajevo-Mrakovica avtalet blir nu alla tre etniska huvudgrupper "konstituerande folk" i båda entiteter. Avtalet innebär bl a att entitetsregeringarna multi-etniciseras enligt en fastställd formel, "8-5-3 principen" (dvs. i RS skall regeringen bestå av åtta serbiska, fem bosniakiska och tre kroatiska ministrar medan regeringen i Federationen skall bestå av åtta bosniakiska, fem kroatiska och tre serbiska ministrar) och att det måste finnas ett minimum av fyra ledamöter från vardera konstituerande folk i entitetsparlamenten. Vidare bildas ett "Council of Peoples" i RS som kommer att likna Federationens "House of Peoples". Långsiktigt skall även samtliga "public institutions" multi-etniciseras enligt 1991 års folkräkning.

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

Arbetslösheten i Bosnien-Hercegovna är i genomsnitt på 40%. Diskriminering inom arbetslivet pga etnisk/religiös tillhörighet är vanlig och avskräcker minoritetsåtervändande och är ett hinder för återuppbyggnaden av ett multi-etniskt samhälle. Fackföreningarna är svaga. Arbetsgivare släpar ofta med löneutbetalningarna. Ett ökat antal strejker har noterats under det senaste året. Arbetsmarknadslagstiftningen fungerar dåligt och det sociala skyddsnätet är nästan obefintligt för arbetslösa och långtidssjuka.

11. Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Hälsovården i landet får tyvärr en alldeles för knapp resurstilldelning. Området regleras på entitetsnivå. Hälssystemen varierar mellan entiteterna och inom Federationen även mellan kantonerna. Av de offentliga utgifterna går den största potten, ca 40%, till landets försvarsmakter. (Ca 80% av dessa medel går

till personalkostnader). OSSE leder f n en process som innebär nedskärningar och därmed besparingar i försvarsbudgetarna. Det höga försvarsspenderandet har gjort att all annan offentlig verksamhet tyvärr blivit lidande. Härtill bidrar också det stora svinnet på intäktssidan genom undanhållande av skatter och tullar. I de större städerna är tillgången till sjukvård relativt god. Värre är det på landsbygden. Även inom hälso- och sjukvården förekommer etniskt baserad diskriminering vad gäller tillträdet till och kvaliteten på vården beroende på om man tillhör majoritets- eller minoritetsbefolkningen.

Den Höge Representanten har uppmanat till omfattande hälsovårdsreformer i landet, framför allt vad gäller ledningen av hälso- och sjukvården för att säkerställa transparent uppbörd av och spendering av allmänna medel så att de kommer de mest behövande till godo. Bättre kommunikation och samarbete mellan olika hälsovårdsinstitutioner och myndigheter på olika nivåer måste åstadkommas. Positivt är att ett inter-kantonalt och ett inter-entitetsavtal angående hälsovård skrevs under det senaste året. Framgent skall tillgången till hälsovård underlättas för försäkrade personer utanför deras folkbokföringsort. Den Höge Representanten har poängterat vikten av att medborgare betalar skatter och sociala avgifter för att få ta del av en hygglig hälsovård. Ett stort problem är att många arbetsgivare inte betalar in månatliga bidrag till hälsoförsäkringsfonderna. Ett ytterligare problem är att inofficiella avgifter för hälsovård förekommer på många sjukhus runtom i landet.

Även inom sporten är segregeringen enligt etniska skiljelinjer fortfarande relativt stark. Inom flera sporter finns tre olika spelsystem/ligor - en bosniakisk, en kroatisk och en serbisk. Dock finns ljusglimtar. Steg har tagits mot ökad integrering under året. För första gången spelas i år en "allbosniska" i fotboll med lag från Federationen och RS. Sarajevos ansökan om att få arrangera vinter-OS 2010 stöddes av alla folkgrupper, men tyvärr blev det tummen ner av Internationella Olympiska Kommittén i somras.

12. Rätten till utbildning

Utbildningsfrågorna har uppmärksamats alltmer av det internationella samfundet under året. Det har beslutats att OSSE tills vidare skall ha ett huvudansvar för utbildningsreformer som länge varit försummade. Nu har dock en ökad insikt infunnit sig om den centrala roll som utbildningsfrågorna spelar för bärkraftigt återvändande, ekonomiska framsteg, reduceringen av politiska spänningar och etniska konflikter samt försoningsprocessen i stort.

Utbildningsväsendet lider av många brister vad gäller ledning, lärometoder, faciliteter, icke-standardiserade kvalifikationssystem och är ofta skilt från den utveckling inom forskning och lärande som pågår i övriga Europa. Ett positivt tecken under året var dock att utbildningsministrarna i de båda entiteterna i april undertecknade en avsiktsförklaring att till hösten 2003 underteckna

"Bologna Deklarationen" syftandes till att skapa en gemensam "European higher education space".

Utbildningsväsendet får knappa resurser från entiteterna och är i hög grad alltjämt etniskt segregerat. Det finns i dagsläget 12 starkt centraliserade mini-utbildningssystem (ett per entitet och ytterligare 10 för Federationens kantoner). Landet har inte råd med denna uppdelning. Största delen av budgetkakan äts upp av lärarlöner. Steg har dock tagits mot att skapa ett multi-etniskt, modernt utbildningssystem. Sedan början av 2001 lärs både det latinska och kyrilliska alfabetet ut i båda entiteter. Litteraturklasser som reflekterar alla de tre etniska gruppernas litteratur är ett krav sedan september 2001. En "Human Rights and Civic Education"-klass är också obligatorisk sedan september 2001 i gymnasiets två första årsklasser. MR-ministeriet betonar behovet av MR-utbildning på alla nivåer.

Diskrepansen i läroplaner är stor mellan och även inom entiteterna, speciellt Federationen. Ingen långsiktig försoning i Bosnien-Hercegovina är möjlig om skolbarn har olika läroplaner baserade på etnicitet och religion. I kroat- och serbdominerade områden används i huvudsak läroböcker från grannländerna Kroatien och FRJ. En ny fas av läroboksöversyn påbörjades i december 2001 genom initiativ av OHR då ett antal läroböcker funnits innehålla anti-Dayton material. Särskilt blir utbildningen inom samhällsvetenskapliga ämnen vitt skild beroende på inom vilket majoritetsområde man bor. I kanton 1 är t.ex. undervisning i islam (även i kanton 5) och arabiska obligatorisk, oberoende av etnisk och religiös tillhörighet. I Vares, kanton 4, går bosniakiska och kroatiska skolbarn i samma skola, men i skilda klassrum. Liknande segregering finns i samtliga blandade kantoner. I RS är ortodox religionsundervisning obligatoriskt ämne i alla skolor. Tyvärr finns det, trots många bra professionella utbildare, fortfarande de som inte har barnens bästa i åtanke och som förvägrar barn rätten till en god utbildning. Fortfarande finns det skolböcker som försöker föreviga nonsens om etnisk segregering. Många skolbarn som är minoritetsåtervändande i ett område där en annan etnisk grupp är i majoritet, tvingas resa många mil varje dag till en annan skola av rädsla för diskriminering och förföljelse.

Vad gäller den högre utbildningen så är reformprocessen väldigt långsam och influerad av politisk obstruktionism och förhalande. Nuvarande system, där allmänna budgetmedel går till olika fakulteter istället för till universiteten som helhet måste rationaliseras. Knappa resurser spenderas ineffektivt och på ett icke-transparent sätt. Vidare borde antalet universitet i Bosnien-Hercegovina reduceras. Landet har inte råd med nuvarande sju stycken.

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Det är en mödosam uppgift att återbygga ett sönderslaget land och samhälle som Bosnien-Hercegovina. Sju år efter Dayton-avtalets tillkomst har dock situationen långsamt och stegvis förbättrats för gemene man. Mycket återstår dock. Den ekonomiska situationen är svår för de flesta medborgare.

Levnadsstandarden är låg. Den är högre i Federationen än i RS. Mer än 1/3 av befolkningen lever under fattigdomsstrecket (i RS nästan hälften). Arbetslösheten uppskattas till minst 40% i Federationen och är ännu högre i RS. Medelnettolönen i RS ligger på 342 KM/månad, och i Federationen på 470 KM. Löneutbetalningarna är oftast försenade. Bostadsproblemen är svåra för många. Pensionärerna är en speciellt utsatt grupp. Deras pensioner är mycket magra. I Federationen i genomsnitt 188 KM/månad och i RS 120 KM. Pensionsfonderna i båda entiteterna har begränsade tillgångar och ofta får ej pensionärer fullständiga utbetalningar. Etnisk diskriminering vad gäller tillgång till vatten, el, gas och telefon förekommer. Inte minst gäller det återvändande vilkas tillgång till dessa tjänster oftast försvåras av orimliga avgifter för återkoppling av eller köp av nya elmätare. För många människor är de enda försörjningsmöjligheter som återstår olaglig handel, svarta börs-affärer och annan kriminell verksamhet. Många medborgare skulle vilja emigrera. Det kan i sammanhanget nämnas att det till Sverige fortfarande anländer många asylsökande medborgare från Bosnien-Hercegovina. Siffran uppgick under 2001 till ca 2 500. En ytterst liten del av bosnierna får stanna i Sverige.

OLIKA GRUPPERS SITUATION

14. Kvinnans ställning

Genom Dayton-avtalet har Bosnien-Hercegovina förbundit sig att tillämpa den internationella konventionen om avskaffandet av all slags diskriminering av kvinnor. Inga legala ojämlikheter finns bland könen i landet. Genderbaserad diskriminering förekommer emellertid i hela landet pga svaga nationella genderjämlikhetsmekanismer, den svåra ekonomiska situationen, brist på politisk vilja för ökat kvinnligt politiskt engagemang och långsamma legala reformer av relevant lagstiftning. En "Law on Gender Equality", syftandes till att ytterligare stärka kvinnans ställning, presenterades av ministerrådet i december 2001. Lagen har antagits av statsparlamentets överhus och förväntas snart antas även av underhuset. Trots ökad respekt för kvinnors rättigheter är Bosnien-Hercegovina fortfarande ett mansdominerat samhälle, där kvinnor ofta utsätts för diskriminerande behandling. Trycket på kvinnor att stanna hemma och inte sälla sig till arbetsmarknaden har ökat under senaste år. Världssamfundet försöker öka fokus på jämställdheten i landet genom att få in ett genderperspektiv i flera insatser. Jordmånen i Bosnien-Hercegovina är dock fortfarande inte så mottaglig för sådana insatser.

Kvinnor är inte tillräckligt representerade i politiken och samhällslivet i stort. Genom ett genomgripande kvoteringsystem har dock kvinnorepresentationen i olika valda församlingar ökat de senaste åren. Sedan 1998 har OSSE beslutat att var tredje kandidat på valbar plats på partiernas valsedlar skall vara kvinna. F.n. ingår en kvinnlig minister (av sex) samt två biträdande kvinnliga ministrar (av 12) i centralregeringen. Inom entitets- och kantonaltregeringarna ingår flera kvinnliga ministrar. Kvinnorepresentationen i de utgående sittande parlamentariska församlingarna har varit följande: 12% i det statliga parlamentets undre kammare, 19% i RS parlament och 16% i Federationens undre kammare. Inga siffror finns ännu för kvinnorepresentationen i de blivande parlamenten. Flera organisationer försöker genom olika projekt uppmuntra ökat kvinnodeltagande i den politiska debatten samt nätverksbyggande över entitetslinjen. Ett nybildat kvinnoparti ställde upp i de allmänna valen i oktober 2002.

Kvinnomisshandel och sexuellt våld mot kvinnor förekommer men är, liksom sexuella övergrepp som begicks under inbördeskriget, fortfarande i hög grad tabubelagda ämnen. Tre bosnienserber fälldes 2001 vid ICTY för brott mot mänskligheten för att systematiskt ha sexuellt förgripit sig på bosniakiska kvinnor i staden Foca i början av kriget 1992. Domen rörde stor lokal och internationell uppmärksamhet. Jourtelefoner för kvinnor finns och insatser för att underlätta anmälningar om våld har gjorts av IPTF. Organiserad kvinnoprostitution och trafficking förekommer i stor utsträckning och växer som MR-problem. Kvinnor utsatta för trafficking kommer främst från Moldavien, Rumänien, Ryssland, Ukraina och Vitryssland. En nationell aktionsplan för att bekämpa trafficking har framtagits. Ett stort problem är att många lokala myndigheter inte har etablerat skyddscentra för trafficking-offer. Istället förtröstar man sig ofta på olika internationella organisationers repatrieringsprojekt.

Dessutom har Bosnien-Hercegovina under det gångna året fortsatt att vara ett transitland för illegal invandring och människosmuggling, ofta av kvinnor, till Västeuropa. Den genom Höge Representanten-dekret i januari 2000 etablerade multi-etniska State Border Service (SBS) har en viktig uppgift att säkerställa kontrollen av landets gränser och på så vis motverka människosmuggling. SBS är sedan hösten 2002 fullt utbyggd och täcker nu i teorin 100% av landets gränser. Problem kvarstår dock med porösa gränser och ett stort antal informella gränsövergångar.

15. Barnets rättigheter

FN-konventionen om barnets rättigheter inkorporerades genom Dayton-avtalet och är lag i båda entiteter. Trots detta kränks barns fundamentala MR-rättigheter sedan krigsslutet och ingen egentlig tillämpning finns av barnkonventionen. Bosniska barn drabbades oerhört svårt av kriget. Mellan 17 000 och 22 000 dödades, cirka 52 000 skadades och över 1 800 blev permanent

invalidiserade. Många blev föräldralösa eller fick se sina familjer splittras. Bosniska barns verklighet av idag inkluderar etnisk skolsegregering, fattigdom, otillräcklig vård och omsorg samt övergrepp, vilket leder många till barnarbete, brottslighet och prostitution. Handikappade barn saknar ofta adekvat hälsovård och utbildning. En huvudorsak till avsaknaden av skydd för barns rättigheter är bristen på politisk vilja att prioritera skyddet av barnens rättigheter i kombination med politiska agendor som vidmakthåller etniska skiljelinjer, diskriminering och förföljelse. Flera gatubarn, främst romer, syns titta på Sarajevos gator.

Allmän värnplikt inträder vid 18 års ålder för män. Fortfarande finns i båda entiteter små möjligheter till alternativ civiltjänstgöring/vapenfri tjänst. Tiden för militärtjänstgöring har reducerats i båda entiteterna under det gångna året.

16. Olika befolkningsgruppers situation (etniska, religiösa minoriteter, urbefolkningar m fl)

Bosnien-Hercegovinas konstituerande folk är bosniaker, serber, kroater och "andra". Sistnämnda kategori är ej tillfyllest definierad. Medborgare som ej tillhör någon av de tre dominerande folkgrupperna kan inte sägas ha samma MR-skydd och författningsenliga rättigheter som bosniaker, serber och kroater. Två versioner av en "Law on the Rights of National Minorities" har under året antagits av den ena av statsparlamentets kammare och förväntas snart antas av den andra.

Tanken är att den nya lagen skall stärka MR-skyddet för nationella minoriteter och ge dem rätt att använda sitt eget språk, och få utbildning på sitt eget språk i de områden där de är i majoritet. Kategorin "andra" som en konstituerande folkgrupp är tänkt att lösas genom att definiera och precisera rättigheterna för nationella minoriteter i den nya lagen. (Enligt 1991 års census fanns 17 nationella minoriteter i landet: albaner, montenegriner, tjecker, italienare, judar, ungrare, makedoner, tyskar, polacker, romer, rumäner, rutener, ryssar, slovakar, slovener, turkar, och ukrainare).

Ett demokratiskt underskott i landets författning är att den föreskriver att i valet till landets statschefsfunktion, det roterande trehövdade presidentrådet, skall en serb väljas från RS, och en bosniak och en kroat från Federationen. Detta innebär att det inte är möjligt för bosniakiska och kroatiska väljare i RS samt serber i Federationen att själva bli valda till ämbetet. Till yttermera visso är det överhuvudtaget omöjligt för någon person som inte är bosniak, serb eller kroat att väljas till ämbetet.

Romerna är den största minoriteten i landet och är socialt, ekonomiskt och politiskt marginaliserade som grupp. Romer diskrimineras inom en rad områden såsom utbildning, arbetstillfällen, språk, kultur och

egendomsrättigheter. De flesta romer lever i stor misär och har en mycket låg utbildningsnivå. Vissa insatser görs för att stärka romernas situation. I november 2001 startades ett projekt i OSSE:s regi i syfte att stärka romernas kapacitet och säkerställa bättre tillgång till styrande organ. En nationell plattform för Bosnien-Hercegovina utarbetades och en ledningsgrupp valdes. Denna grupp kommer att vara regeringens partner i implementeringen av en nationell strategi för roma-frågor och kommer koordinera olika romska frivilligorganisationers verksamhet i landet. MR- och flyktingministeriet har också lett arbetet med att skapa en "National Advisory Board on Roma". Detta organ har sett dagens ljus och har hållit två möten hittills.

Freds- och försoningsprocessen kan inte långsiktigt konsolideras om inte orsakerna till inter-etnisk och religiös konflikt debatteras. Det internationella samfundet har gjort försök att revitalisera den s k "Inter-Religious Council" för att främja försoningsprocessen bland etniska/religiösa grupper, men detta arbete går trögt. I mångt och mycket beror det på att de religiösa samfundet blev och har förblivit politiserade under och efter kriget. Ordföranden i det judiska samfundet, Jakob Finci, har tagit initiativet till skapandet av en "Commission for Truth and Reconciliation", liknande den i Sydafrika. Efter 11 september-attackerna i USA, har den islamske religiöse ledaren i landet klagat över att en anti-muslimsk våg sköljt över väst, vilket skadat det inter-etniska försoningsarbetet. Detta arbete underlättas inte alltid av media, som ibland underblåser etniska fördomar.

En fråga som kommer bli alltmer aktuell är återuppbyggnaden av förstörda religiösa byggnader och den religiösa situationen för de bosniaker, serber och kroater som bor som del av en minoritetsbefolkning i ett område kontrollerat av en annan etnisk grupp. Våren 2001 och incidenterna i Trebinje och Banja Luka i samband med grundstensläggningsceremonierna för raserade moskéer blev en tydlig påminnelse om sprängkraften i frågan. Skändningar runt om i Bosnien-Hercegovina av religiösa byggnader och begravningsplatser är inte ovanliga. Det skall dock också tilläggas att ett antal ceremonier för återuppbyggda religiösa byggnader har genomförts i samtliga landsdelar utan några som helst problem.

Bl a återinvigdes en moské i Srebrenica i östra RS under året. Dessvärre förstördes en stor del av en återuppbyggd moské i Kljuc, Gacko kommun, vid ett spränggattentat under hösten.

17. Homosexuellas situation

Homosexualitet är inte kriminaliserat i entiteterna. Situationen för homosexuella i Bosnien-Hercegovina är dock svår. Generellt sett är homosexualitet tabubelagt och inget ämne som myndigheter eller gemene man vill diskutera. I Sarajevo är situationen för homosexuella något bättre än ute i landet. I staden

finns åtminstone en välkänd bar där homosexuella samlas och som drivs utan ingrepp från myndigheterna. Ett utkast till "Law on Sexual Equality" har framtagits men lagen har ännu inte antagits av parlamentet. Enligt denna kan böter mellan 1,000-10,000 KM komma att föreläggas för sexuell diskriminering.

18. Flyktingars rättigheter

Bosnien-Hercegovina kommer i många år att ha medborgare som antingen är internflyktingar eller flyktingar utomlands. Dessa människors levnadssituation är oftast svår, framför allt vad gäller återvandring och återtagande av egendom. Sedan krigsslutet har ca 880 000 flyktingar och internflyktingar återvänt. Fortfarande väntar dock över en halv miljon på denna möjlighet. Flera tusen lever ännu kvar i kollektiva centra, som ännu inte stängts fullt ut, sju år efter Dayton.

Human Rights Watch betecknade år 2000 som ett "genombrott" i återvändarprocessen. Detta genombrott har fortsatt under 2001 och 2002. Under 2001 uppgick minoritetsåtervändandet till 92 000. Även om återvändandet ökat under det gångna året, främst minoritetsåtervändandet, även till områden som tidigare bedömdes som omöjliga, befästs i mångt och mycket den etniska delning som blev effekten av kriget allt eftersom tiden går. Återvändandet kommer säkerligen öka i allt snabbare takt de närmaste åren, men den etniska befolkningssammansättningen, geografiskt sett, kommer till syvende og sist troligen ändå inte att ändras på det radikala vis som skulle behövas för att återskapa den sammansättning som rådde före kriget.

Regionala och lokala "Return and Reconstruction Task Forces" (RRTF) är organ som satts upp för att ta itu med olika återvändaraspekter, speciellt problem med förstörda och ockuperade hem, säkerhetsincidenter och bärkraftigheten i återvändandet. Internationella bidrag för återuppbyggnad effektueras i enlighet med de prioriteringar som RRTF gör.

Det juridiska ramverket för flyktingåtervandring, inklusive implementering av CRPC:s beslut, existerar i båda entiteterna. Implementeringen av äganderättslagarna är dock problematisk och långsam. Brist på politisk vilja, obstruktion, olagliga avgifter, otillräckliga administrativa resurser samt avsaknad av tillräckliga registreringssystem förhalar processen. Underlåtande av myndigheter att verkställa i domstol fastställda vräkningsbeslut hindrar ofta de rättmätiga innehavarna att återfå sin bostad. Myndigheter angriper oftast inte tillfredsställande frågan om dubbel bosättning eller säkerställer alternativa bostäder. Öppen politisk obstruktion vad gäller implementering av egendomslagarna förekommer i hela landet, men särskilt i kroatkontrollerade områden i kantonerna 7,8, och 10 samt i vissa delar av RS.

Den Høge Representanten har under året brukat sin makt att avlägsna ämbetshavare som aktivt förhindrat Dayton-implementering, bl a vad gäller

återvandring. Ett flertal politiker och tjänstemän på lokal nivå har också avsatts. Medvetenheten bland lokala myndigheter ökar dock om det oundvikliga i att återflyttningar fortsätter. I december 2001 beslutade den Høge Representanten om grundliga tillägg till egendomslagarna i entiteterna. Tilläggen reducerar möjligheten att manipulera och förhåla, gör det möjligt med snabbare vräkningar av dubbla bosättare och säkerställer fullt ut rätten för flyktingar och internflyktingar att fritt återvända. Tilläggen säkerställde en harmonisering av lagarna i hela landet och underlättade deras implementering på ett effektivare och snabbare vis samt förbättrade möjligheterna att säkerställa alternativt boende till dem som behövt detta.

Även om förbättringar skett under senaste året är fortfarande bristen på bostäder, fungerande infrastruktur och sysselsättning, något som helt eller delvis förhindrar eller förhålar många flyktingars återvändande till sina ursprungliga hem. Avsaknad av politisk vilja eller oförmåga bland myndigheter att ta emot och skapa drägliga levnadsvillkor för många flyktingar är påtaglig. Tyvärr möts många gånger återvändande flyktingar av rent fysiskt våld. Några får t.o.m. ånyo se sina återuppbyggda hem nedbrända eller minerade. IPTF mottog 314 rapporter om incidenter riktade mot minoritetsåtervändande under 2001. Antalet incidenter var dubbelt så högt i RS som i Federationen. Graden av våld var även betydligt värre i RS än i Federationen. RS-polisens förundersökningar har ofta varit otillräckliga.

Glädjande är att minoritetsåtervändandet i princip fördubblats det senaste året. Även till östra RS har bosniakiska flyktingar återvänt. Till Zvorniks kommun, där den etniska rensningen var oerhört grym, har flera tusen bosniaker återvänt. Till Bijeljinas kommun har 5 000 bosniaker återvänt. Dessa bor dock främst i byar utanför centralorterna som även före kriget var helt bosniakiska. Inbrytningar har gjorts i andra områden i östra RS, som till för lite sedan ansågs helt omöjliga för återvandring, bl.a. Visegrad, Foca och Bratunac. Även här bor dock de återvändande bosniakerna främst i små byar utanför centralorterna. Återvandringen och återuppbyggnaden är en process som har en lång väg kvar. Men att framsteg gjorts och görs kan ej förnekas.

Siffran för implementeringen av egendomslagstiftningen (dvs. återtagande av egendomar av de rättmätiga ägarna som en procentsiffra av de antal anspråk som gjorts) var per 31 augusti 2002 för Bosnien-Hercegovina som helhet 59% (Federationen 62% och RS 54%). Graden av implementering av besluten varierar dock kraftigt i landet. Lokal obstruktion är vanlig. Framsteg har dock gjorts i hela landet, speciellt i bosniakiska områden och i vissa delar av RS. I de kroatkontrollerade områden i Hercegovina har framstegen varit få. Däremot är situationen betydligt bättre i de kroatkontrollerade områdena i centrala Bosnien. Framstegen i RS har varit ojämna. Minoritetsåtervändande har skett till tidigare stängda urbana center som Doboj och Bijeljina. Prijedor har

mottagit 10 000 minoritetsåtervändande. Däremot är processen fortsatt svår till urbana center som Visegrad, Foca och Bratunac (även om små framsteg i kommunerna som helhet gjorts - se paragraf ovan). Det av OHR, UNMIBH, UNHCR, OSSE och CRPC etablerade gemensamma ramverket PLIP (Property Legislation Implementation Plan) har ansvar för uppföljning av implementeringen av egendomslagstiftningen. PLIP-ramverket är ett av de bästa exemplen på framgångsrik koordinering mellan olika organ vilket främjat framsteg trots politisk obstruktion.

Framsteg vad gäller återvändande till Bosnien-Hercegovina är till stor del även avhängigt flyktingströmmar och den politiska situationen i grannländerna. Trots en reforminriktad regering i Kroatien, saknar Kroatien fortfarande en egendomslagstiftning som möjliggör en reell chans till återtagande av äganderätten för bostäder och återflyttning av kroatiska serber, av vilka många idag finns i RS. Om dessa kunde återvända, skulle ytterligare möjligheter öppnas för bosniaker och kroater att återvända till RS, då kroatiska serber i hög grad bor i dessas bostäder. Helsingforskommittén i RS har uppmanat till påtryckningar på regeringen i Zagreb för att underlätta för kroatiska serber att återvända.

19. Funktionshindrades situation

Kriget medförde att andelen handikappade ökade markant. Deras situation är oftast mycket svår. Bristen på adekvat sjukhusvård och rehabilitering är stor. Många är mycket fattiga och lever på allmosor. Internationella organisationers insatser på området är ytterst välkomna och kommer behövas under lång tid framöver. Antalet medborgare med mentala handikapp, framför allt krigstrauma, kan enligt vissa experter vara så högt som en miljon.

Någon offentlig handikappanpassning värd namnet kan man knappast tala om på stats/entitetsnivå. Tyvärr riktas alltför liten uppmärksamhet åt frågan, mycket beroende på den dystra ekonomiska situationen. Krigsinvalidier är dock relativt välorganiserade och en för politikerna viktig lobbygrupp. Vissa spänningar finns mellan handikappade grupper och krigsinvalidier.

ÖVRIGT

20. Oberoende MR-organisationer

Flera internationella och lokala organisationer arbetar med MR-frågor i Bosnien-Hercegovina. OHR, OSSE, UNMIBH, UNHCR, UNHCHR, Europarådet är några av de internationella. Serb Civic Council, PEN-klubben, Lex International, Serbian Democratic Forum, Helsinki Citizens Assembly, Human Rights Office, Job 22, Human Rights Centre är några lokala. Helsingforskommittén finns representerad i båda entiteter och arbetar enträget med rättshjälp, MR-utbildning och MR-skydd.

Vid OHR finns ett "Human Rights Coordination Centre", som försöker samordna MR-frågorna med övrig fredsimpaktering och övriga MR-organisationer. Det är dock ingen lätt uppgift att koordinera så många organisationers MR-verksamhet. Överlappningen är stor. Men, ju fler insatser som görs inom området, desto snabbare kan förhoppningsvis det lokala MR-intresset och ägarskapet för MR-frågor öka. OSSE kommer framgent ha huvudansvaret bland de internationella organen inom MR-området. De flesta MR-organisationer tillåts bedriva sin verksamhet relativt fritt. Det finns få uppgifter om myndighetstrakasserier. Tillträdet till fängelser och polisstationer är i regel god.

Vikten av att stödja och uppmuntra tillväxten av det civila samhället i Bosnien-Hercegovina kan inte nog understrykas. Stärka och stödja frivilligorganisationer och det civila samhället genom legislativa reformer, politiskt intervenerande och träning är nödvändigt för Bosnien-Hercegovinas stabilitet, välstånd, vitalitet och demokrati.

21. Fältverksamhet eller rådgivning på MR-området

Bosnien-Hercegovina har en omfattande fältnärvaro av flera internationella organisationer för MR-övervakning och rapportering. OHR, OSSE, UNMIBH, Europarådet och flera nationella MR-organisationer är samtliga involverade. Dessa bedriver omfattande MR-utbildning och kurser över hela landet. En utveckling av det civila samhället genom stöd till olika enskilda organisationer för att belysa MR-frågor starkare och höja intresset för MR är en viktig verksamhet.

En viktig utveckling under det gångna året är att för första gången någonsin beslöts det i juli 2002 att heltäckande MR-baserade analyser kommer att göras av 48 kommuner i ett nytt program kallat "Municipal Assessment Programme" (MAP) i regi av UNDP, UNHCHR och MR- och flyktingministeriet. Projektet innebär att en grupp av erfarna MR- och utvecklingsexperter kommer att arbeta tillsammans med nationella experter i inhämtande av och analys av heltäckande information, som nu saknas, om situationen vad gäller civila, kulturella, ekonomiska, politiska och sociala rättigheter på gräsrotsnivå. MAP-rapporternas analyser och indikatorer kommer ligga till grund för att stärka det civila samhället, underlätta transparens och ansvar från regeringens sida vis-à-vis medborgarna, samt för att stödja MR- och flyktingministeriets övervaknings- och samarbetsfunktioner. Långsiktigt syftar projektet till kapacitetsbyggande vad gäller rapportering till de övervakningskommittéer som är kopplade till de MR-konventioner som Bosnien-Hercegovina är anslutet till, ökande av medvetenheten om MR, inklusive rätten till utveckling, samt att generera ökat deltagande av de som berörs av och har intresse för MR-frågor.

När MAP-projektet är slutfört kommer 48 lokala utvärderingsrapporter att publiceras, tillsammans med en nationell konsoliderad rättsbaserad utvecklingsrapport som kommer att ge en överblick över det generella MR-läget i Bosnien-Hercegovina. Denna är avsedd för det civila samhället, universiteten och myndigheter i syfte att generera strategiska och koordinerade MR- och utvecklingsdialoger, riktlinjer och tillvägagångssätt bland internationella och nationella beslutsfattare.

Ett flertal Legal Aid Centers och Reading Rooms finns i landet. Här kan medborgare erhålla rådgivning och rättshjälp framför allt vad gäller ärenden med MR-aspekter såsom ägande- eller besittningsrätt och erhållande av olika slags dokument från den andra entiteten. Framförallt har kraftsamlats på att etablera kontor i östra RS. Olof Palmes Internationella Center sponsrar t ex Reading Room i Visegrad.

Behovet av och efterfrågan på ytterligare MR-utbildning är stort hos flertalet lokala domare, åklagare, advokater och enskilda organisationer. Det är således angeläget att juridiska utbildningskurser med MR-inriktning fortsätter.

